

AZ OTTHON KONFLIKTUSHOZ KÖTŐDŐ ELHAGYÁSÁNAK MODELLJEI, IRAKI ÉS SZÍRIAI BESZÁMOLÓK ALAPJÁN

Marton Péter*

Bevezetés

Ez a rövid tanulmány egy megjelenésre váró angol nyelvű cikk eredményeit összegzi. Először is bevezeti az otthon „konfliktushoz kötődő” elhagyásának tág fogalmát azon szűkítő, a laikusok és a szakirodalmi szerzők körében egyaránt jelen lévő feltételezések helyébe, melyek jellemzően a harcok közvetlen szerepével — és következésképpen közvetlen életveszély előli menekülésként — magyarázzák, miért távoznak a konfliktusövezetektől tömegesen emberek.

Az írás ezt követően az Irakból vagy Szíriából távozott, menedéket kereső¹ személyek narratíváit tekinti át 148 beszámoló alapján – ezek 132 különböző, nyilvánosan hozzáférhető, és kimerítő keresés nyomán azonosított forrásból származnak –, melyek több, mint 554 személy távozásának körülményeiről adnak információt, és pontosabb képet az otthon elhagyásának miertjéről, oksági mechanizmusairól.

Ebből az áttekintésből adódik a következtetés, hogy mind Irak (2003–), mind Szíria (2011–) esetében térben és időben is alapvető distinkciók szükségesek a lezajlott konfliktusok sokféleséget mutató jellegének és hatásainak megértéséhez. Az otthon elhagyásának számos különböző elgondolási modellje állítható fel, melyek a későbbiekben különféle (statisztikai vagy interjú) empirikus kutatások alapjául szolgálhatnak, minthogy ezekhez konkrét kérdéseket vehetnek fel.

A fegyveres konfliktusok hatása az otthon elhagyására

A tanulmány kiindulópontja az a felismerés, hogy felülvizsgálatra szorulhat a menekültekkel különféle okokból foglalkozó szervezeteknek, és a gyakran egyszerűsítésekkel operáló médiadiszkurzusnak az a visszatérő narratívája, miszerint a menedékkeresők közvetlen életveszély hatására, bombák elől és összeomlott otthonokból érkeznek.

Emellett szól legelőször is számos, a józan észen alapuló érv. Egy konfliktus *közelsége* éppen elég lehet ahhoz, hogy valakit menekülésre készítsen. Ha az életveszélynek akár csak a lehetősége fennáll, már nem feltétlenül racionális stratégia az egyén részéről a kivárás, kockáztatva ezzel, hogy a szóban forgó veszély realizálódik és közvetlenebb formában jelentkezik. Az életveszély lehetőségének fennállására az életveszély megelőző elkerülése a biztonságosabb válasz.

* Marton Péter, egyetemi docens, Nemzetközi Kapcsolatok Tanszék, Budapesti Corvinus Egyetem.

¹ Nem jogi, hanem tényleges értelemben: valahol, bárhol jobb körülmények között menedéket találni remélőkre utalva.

Az ilyen értelemben vett menekülés megvalósításához ugyanakkor erőforrások szükségesek, és ezek éppen azok számára állhatnak rendelkezésre nagyobb valószínűséggel, akik még nem veszítették el mindenüket, otthonukat, ingóságait. A kritikus gondolkodás jegyében mindemellett általános elvként az is érveként vetődhet fel, hogy ha bármivel kapcsolatban feltételezésekkel élünk adatok helyett, úgy ezekre a feltételezésekre érdemes rákérdezni, és — amennyiben lehetséges — elvégezni a verifikációjukat, bármennyire maguktól értetődőnek tűnjenek is.

Az otthon konfliktushoz kötődő elhagyásával foglalkozó szakirodalom is számos felismeréssel szolgált mostanra a fegyveres konfliktusok ténylegesen differenciált hatására vonatkozóan. Szerepet játszik ebben a hatásban például: a konfliktusban előforduló erőszak jellege (célzott vagy nemdisztingváló;² a távozást akadályozó vagy elodázhatóvá tevő³) az erőszak motivációja (irányul-e például kifejezetten egyes emberek vagy csoportok elűzésére);⁴ az erőszak kiterjedése (van-e az ideiglenes visszavonulásra lehetőséget kínáló menedékterület az országon belül);⁵ a gazdasági lehetőségek elérhetősége vagy ezek hiánya (jár-e munka-, jövedelem-, illetve bevétel nélkülséggel a konfliktus jelenléte az adott térségben);⁶ a társadalmi támogatóhálózatok (nagycsalád, barátok, ismerősök stb.) jelenléte vagy hiánya (például ha nagy részük már elmenekült vagy meghalt egy konfliktus miatt).⁷

A vizsgálódás módszertana

Ez a tanulmány iraki és szíriai menedékkeresők narratíváinak gyűjtését tekinti át, melyhez 132 különböző forrás alapján, az ezekből fellelhető 148 beszámolóból — melyek több, mint 554 személy távozásának körülményeiről adnak információt — adatkészletet alakítottam ki. Ennek részeként az egyes beszámolók tartalmát az érintettek távozásában szerepet játszó tényezők típuszerű megkülönböztetésével kódoltam is.

Az említett narratívákat angol, német, francia és magyar nyelvű forrásokból emeltem ki, melyeket célzott-strukturált internetes szövegkeresés eredményeinek, illetve kereszthivatkozások hálóbaszerűen továbbgördülő feldolgozásának alapján gyűjtöttem.

A cél elsődlegesen az volt, hogy olyan tényezők szerepére deríthessünk így fényt, melyeket a szakirodalom eddig nem vett következetesen figyelembe. Emellett az Irakot és Szíriát hátrahagyók távozásának miéртjére vonatkozóan a különböző, a távozásban szerepet játszó tényezők együttes kölcsönhatásáról képet adó fogalmi modellek kialakítására is lehetőség adódott a feldolgozott beszámolók alapján — hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy ezek a modellek a nagy számú feldolgo-

² Steele, Abbey (2009): Seeking Safety: Avoiding Displacement and Choosing Destinations in Civil Wars. *Journal of Peace Research*, 46. évf. 3. sz. 419–429.; Cantor, David James (2014): The New Wave: Forced Displacement Caused by Organized Crime in Central America and Mexico. *Refugee Survey Quarterly*, 33. évf. 3. sz. 34–68.

³ Bohra-Mishra, Pratikshya — Massey, Douglas S. (2011): Individual Decisions to Migrate During Civil Conflict. *Demography*, 48. évf. 2. sz. 401–424. A szerzők rámutatnak például arra, hogy az alacsony kockázat elodázhatóvá teheti a távozást, míg a súlyos, intenzív harcok kivitelezhetetlenné.

⁴ Lischer, Sarah Kenyon (2007): Causes and Consequences of Conflict-Induced Displacement. *Civil Wars*, 9. évf. 2. sz. 142–155.

⁵ Melander, Erik — Öberg, Magnus (2007): The Threat of Violence and Forced Migration: Geographical Scope Trumps Intensity of Fighting. *Civil Wars*, 9. évf. 2. sz. 156–173.

⁶ Adhikari, Prakash (2013): Conflict-Induced Displacement. Understanding the Causes of Flight. *American Journal of Political Science*, 57. évf. 1. sz. 82–89.; Czaika, Mathias — Kis-Katos, Krisztina (2009): Civil Conflict and Displacement: Village-Level Determinants of Forced Migration in Aceh. *Journal of Peace Research*, 46. évf. 3. sz. 399–418.

⁷ Ibáñez, Ana María — Vélez, Carlos Eduardo (2008): Civil Conflict and Forced Migration: The Micro Determinants and Welfare Losses of Displacement in Colombia. *World Development*, 36. évf. 4. sz. 659–676.

zott történet ellenére sem tekinthetők empirikus modelleknek. Csupán sok, de nem szükségképpen reprezentatív információ alapuló konceptuális modellek, melyek későbbi empirikus kutatások és statisztikai elemzések irányadójaként-kereteként szolgálhatnak.

Módszertani értelemben e megközelítés alátámasztására elmondható, hogy a menekültpopulációkról reprezentatív adatokat gyűjteni ténylegesen szinte lehetetlen (tekintettel szóródásukra, és az ennek következtében kialakuló, nehezen megszólítható és nagyban eltérő alpopulációkra: a forrásországi belső menedékterületeken, az elsődleges menedékszigetekben és a távolabbi célországokban, valamint az út során különböző pontokon megrekedten). A menekültek közvetlen megszólítása távozásuk körülményeinek-okainak kikérdezése végett a kérdező és a kérdezett számára is megterhelő lehet érzelmileg, a válaszok pedig épp úgy torzíthatnak, mint a médiaforrásokban megjelenő beszámolók. Egy menedékkereső számára mindig, minden körülmények között kockázatot hordoz az, ha saját magáról részletes információt kell adnia. Eközben a médiaforrások tartalma viszont épp úgy alávethető korroborációnak, és azon keresztül ellenőrzésnek-verifikációnak, mint bármely más információforrás — tehát egy menekült beszámolójából a helyszínekre, időpontokra, időkeretekre és személyekre tett utalások megnyugtató mértékben ellenőrizhetők lehetnek más forrásokból.

Mindemellett lényeges, hogy az itt leírt megközelítés ambíciója korlátozott, és ez is az alkalmasítását igazolhatja: elsődlegesen eddig figyelembe nem vett oksági tényezők előfordulásának lehetőségét igyekszik feltárni, és erre maximálisan alkalmas lehet. Mi több, az itt tárgyalt forrásokból nyert információk felhasználásának mellőzése lenne nehezen indokolható ebben a tekintetben, a jövő szakirodalmában.

A vizsgálódás eredményei

Az elvégzett vizsgálódás eredményeit a könnyebb áttekinthetőség végett az alábbiakban pontokba szedve közlöm.

- A fellelt narratívákból azonnal látható a szakirodalom egyik alapvető problémája: egyének döntéseként igyekszik megmagyarázni az otthon elhagyását, miközben a döntés (és a távozás) gyakran csoportosan történik. A fellelt történetek átlagosan egyenként 3,74 fő sorsáról számoltak be. Az érintettek között voltak mások gondoskodására utalt személyek, például gyerekek és sérült, magatehetetlen emberek is. A női narratívák között előfordult olyan, mely kifejezetten a férj döntéseként említi a távozást — nem tűnik túlzottan merész spekulációnak azt gondolni, hogy az efféle eset nem egyedülálló.
- A kirajzolódó kép térben és időben fragmentált. Más képet mutat Szíria a 2011-es esztendő első felében, amikor tömeges tüntetések és a rezsime erősen egyoldalú erőszakalkalmazása határozta meg a helyzet alakulását, mint 2012 után, a különböző szemben álló frakciók gyakran állóháború-szerű harcainak közegében. Szíriában és Irakban egyaránt éles törést hozott az Iszlám Állam térfoglalása, és tömegek ennek nyomán bekövetkezett elűzetése. Irakban viszont — még az Iszlám Állam térfoglalását megelőzően — az teremtett sajátos állapotokat, hogy az Egyesült Államok és szövetségeseinek katonai jelenléte nagyrészt irreguláris tevékenységre korlátozta és folyamatos rejtőzködésre kényszerítette a különféle iraki erőszakalkalmazókat.
- Szíriában meghatározó tényező volt 2011 folyamán „a rezsime elnyomásától való féle-

lem” (*Fear of State Repression*, FSR). 2011–2012 fordulójától viszont előtérbe kerülnek: a harcokhoz való közelség; az otthon elvesztése; a rokonok elvesztése; kísérlet az érintett besorozására valamely harcoló erő tagjai közé (sorrendben: *Proximity to Combat*, P2C; *Homes Destroyed*, HD; *Relatives Lost*, RL; *Recruitment Attempt*, RA).

- Irakban az Iszlám Állam térfoglalása előtt viszont teljesen eltérő profilú esetekre derült fény, ahol a személyes halálos fenyegetések, a (szívességekért vagy anyagi juttatásokért történő) erőszakos zsarolás, a kollektív üldöztetés vagy éppen a népirtás fenyegetése játszottak meghatározó szerepet (sorrendben: *Assassination Threats*, AT; *Extortionism*, EX; *Collective Persecution*, CP; *Genocidal Threats*, GT).
- Különösen figyelemre méltó eredmény volt mindezen kívül az egészségügyi ellátásra való rászorultság (*Need for Treatment*, NT), melyre 25 esetben történt utalás, krónikus és akut kondíciókhoz kapcsolódóan egyaránt. Az egészségügyi ellátás igényének jelentősége magától értetődő lehet, de a szakirodalomhoz képest e megfigyelés újdonságnak mondható, és a jövőben empirikus kutatások ösztönzője kell, hogy legyen.
- Látszólag kisebb jelentőséggel, de két esetben is alapvető szempontként az oktatáshoz való hozzáférés került szóba szíriai beszámolókból, ami az állam működésében bekövetkezett alapvető zavar jelentőségét húzza alá.

Következtetések

A bemutatott tanulmány arra irányíthatja rá a figyelmet, hogy különféle szemellenzők és bizonyos módszertani korlátozottságok hatására sokszor a szakirodalom sem kérdez rá igazán kritikus jelleggel a hétköznapi diskurzusokból származó — naivitásból vagy egyéb okokból fakadóan — torz véleményekre a menedékkeresők motivációival kapcsolatban.

A menekültekkel foglalkozó közbeszédben az elmúlt években jól látható volt az a tendencia, hogy a különféle megszólalók túlnyomó része a külföldről menedékkeresőkként érkezők meg gondolatlanul általánosító leírásával élt. Tették ezt a szóban forgó populációt legitimáló vagy éppen delegitimáló szándékkal, szándéktól függően. Ironikus (esetenként pedig inkább tragikus) módon a menekülteket védelmébe fogadó diskurzusnak az a kényszeres törekvése, hogy mindenként a bombák elől menekülő, és ennek folytán „tankönyvi példának beillő” menekültként írjon le, az ellendiskurzusnak is alapot teremt arra, hogy a jobb élettel kapcsolatos, elkerülhetetlenül gazdasági jelleggel is bíró kalkulációk jelenlétét gyakorlatilag a tankönyvi példának beillő menekült ideáltípusával ellentétesnek tekintse, csakis a tisztán és kizárólag a közvetlen életveszély előli menekülést mutatva be a konfliktusövezeteket hátrahagyók tipikus útjaként. Ez politikailag-emberileg megérthető, nem segíti azonban sem a jelenség tudományos vizsgálatát, sem — végső soron — az érintett populációk hatékonyabb támogatását.

Elég lehet ennek megvilágításához az egészségügyi ellátás fentebb megállapított jelentőségére visszautalni. Egy rák- vagy szívbeteg, aki nehezen vagy nem jut hozzá a számára szükséges gyógyszerekhez, minden kétséget kizáróan menekülésre szorulhat, és ebben támogatásra érdemes lehet — és ha idejében útnak indul, mindenképpen jobbak lehetnek az esélyei a túlélésre, mint annak, aki körül a közkeletű képzet szerint már bombák potyognak az égből.

Ha pedig valaki azt reméli, hogy az ilyen menekültek egyszer majd visszatérnek a forrás-országbeli otthonukba, annak számolnia kell az alapvető egészségügyi infrastruktúra és ellátás

szükségességével is ennek feltételeként. Egy szívbeteget ellátáshiánynak és gyógyszerszűkösségek kitenni épp úgy elfogadhatatlan lehet morális szempontból, mint menekülteket olyan körülmények közepette hazakényszeríteni, amikor a forrásországban még harcok dúlnak. Az érintettek számára mindkét eshetőség halálos lehet.

Felhasznált irodalom

- Adhikari, Prakash (2013): Conflict-Induced Displacement, Understanding the Causes of Flight. *American Journal of Political Science*, 57. évf. 1. sz. 82–89.
- Bohra-Mishra, Pratikshya — Massey, Douglas S. (2011): Individual Decisions to Migrate During Civil Conflict. *Demography*, 48. évf. 2. sz. 401–424.
- Cantor, David James (2014): The New Wave: Forced Displacement Caused by Organized Crime in Central America and Mexico. *Refugee Survey Quarterly*, 33. évf. 3. sz. 34–68.
- Czaika, Mathias — Kis-Katos, Krisztina (2009): Civil Conflict and Displacement: Village-Level Determinants of Forced Migration in Aceh. *Journal of Peace Research*, 46. évf. 3. sz. 399–418.
- Ibáñez, Ana María — Vélez, Carlos Eduardo (2008): Civil Conflict and Forced Migration: The Micro Determinants and Welfare Losses of Displacement in Colombia. *World Development*, 36. évf. 4. sz. 659–676.
- Lischer, Sarah Kenyon (2007): Causes and Consequences of Conflict-Induced Displacement. *Civil Wars*, 9. évf. 2. sz. 142–155.
- Melander, Erik — Öberg, Magnus (2007): The Threat of Violence and Forced Migration: Geographical Scope Trumps Intensity of Fighting. *Civil Wars*, 9. évf. 2. sz. 156–173.
- Steele, Abbey (2009): Seeking Safety: Avoiding Displacement and Choosing Destinations in Civil Wars. *Journal of Peace Research*, 46. évf. 3. sz. 419–429.